

Ik ben persoonlijk een beetje tegen geluk



illustratie Daniel Roozendaal

het menselijk tekort - interview - In dit Lutherjaar klinkt weer de vraag naar de verlossing van de mens. Maar waarom zouden we verlost moeten worden? En waarvan? Slot: Rik Torfs, kerkjurist, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven.

STEVO AKKERMAN

Het is de indruk van Rik Torfs, in Vlaanderen bekend als academicus, columnist en tv-persoonlijkheid, dat nogal wat mensen lijden aan een milde vorm van zelfoverschatting. Maar ook dat ze zich 's nachts, 'als ze alleen of met een nare medemens in bed liggen', wat minder fantastisch voelen. "En dat is problematisch, want voor velen is niets anders meer overgebleven dan te geloven in zichzelf, na het wegvallen van God, kerk en ideologie."

Vonden we vroeger gemakkelijker een uitweg uit het onvolkomene, al dan niet via de kerk?

"Kerken zijn altijd uitgegaan van zondigheid van mensen, al vond de ene kerk dat erger dan de andere. Katholieken slaagden er meestal in met enige vrolijkheid de zonde te bedrijven, om daarna weer op het rechte pad terug te keren. Het heeft wel wat, vind ik, dat je de zonde op de koop toeneemt. Eén van de

kwelijke tendensen van onze tijd is dat we pogen te komen tot maakbare mensen, en menen dat er sporen van volmaaktheid aangetroffen kunnen worden in ieder mens. Met als gevolg dat we ons verzetten tegen alles wat niet perfect is. Dat vind ik vreselijk. Iedereen kan zomaar aan de schandpaal belanden en ruimte voor barmhartigheid, vergiffenis is er nauwelijks meer."

Onvolkomenheid wordt niet meer geaccepteerd, perfectie geëist?

"Ja, en dat is een ontkenning van het mens-zijn. Wij zijn per definitie onvolmaakt, wie daar aan wil sleutelen staat voor een onmogelijke opgave. De gedachte dat we enorm vooruitgaan en almaar vorderen op het pad naar betere mensen, daar geloof ik niks van. Ik denk dat we eerder in cirkels draaien, met verlichte momenten en ogenblikken van duisternis. Als je boeken leest over de Romeinse politiek, rond het jaar nul en een beetje later, dan verschilt dat in niks van wat we vandaag meemaken. En ergens stelt dat ook gerust."

We hebben het nu over onvolmaaktheid, maar er zijn ook andere termen. Tekort, zonde, kwaad. Welke is het meest op zijn plaats?

"Ik vind zonde een mooie term, maar je moet die niet te beperkt opvatten. In de rooms-katholieke catechismus stond: de zonde is een vrijwillige overtreding van de wet van God. Dat vond ik niet geweldig, het enige lichtpuntje was dat 'vrijwillige'; kon je er niets aan doen, dan was er niets aan de hand. Ik denk dat de ergste vorm van zondigheid er vaak uit bestaat om niet te handelen, te proberen geen fouten te maken, heel defensief te gaan leven."

Kleeft de zonde ons aan? Is die onontkoombaar?

"Dat denk ik wel. En het is een

grote opluchting om dat te erkennen. Alleen de gedachte dat we dat zouden kunnen keren, is al zondig, want daar zit een hoogmoed achter die de menselijke conditie ontkent en die de mens dus ontmenselijkt."

Als de onvolkomenheid een gegeven is, hoe kunnen we dan verantwoordelijk zijn voor ons handelen?

"Het lijkt mij het aardigst gewoon de paradox te erkennen dat we enerzijds niet schuldig zijn aan ons onvolkomen-zijn en anderzijds toch leven met verantwoordelijkheidsgevoel. Dat is eigenlijk de essentie van het mens-zijn. Ik ben een groot voorstander van paradoxen: ze laten de diepte van het leven zien. We zullen er altijd mee blijven worstelen, dat is misschien juist de schoonheid van het bestaan."

Is kwaad een zwaardere categorie dan zonde?

"Het kwaad is misschien iets wat we minder in onze greep hebben, dat ons omringt, bedreigt, bekoort. Vroeger heette dat de duivel, en dat was niet zo onnozel als het lijkt: het kwaad is deels ook extern. Iets dat altijd ergens in de lucht hangt, in de menselijke existentie. Mensen zullen van zichzelf niet zeggen dat ze door het kwaad worden gedreven, ze zullen dat sublimeren, met religieuze en ideologische redenen. Maar ik denk dat het kwaad er is."

Wie kan zich voorstellen een moordenaar te worden?

"Niemand wellicht, en dat is een goeie zaak, dat we uit onszelf niet zitten te wachten op het moment dat we eindelijk tot moord kunnen overgaan. Aan de andere kant moeten we goed opletten dat we niet langzaam verglijden. Uiteindelijk is kwaad vaak een kwestie van een bijna onmerkbaar verschuiving naar iets wat eerst een beetje fout is, dan helemaal,

vervolgens onmenselijk en zo verder, tot we bij de uitroeingskampen uitkomen."

Bestaat er naast een erfzonde ook een erfdeugd? Zodat we ook het goede in ons dragen?

"Ja, dat is het mooie van de mens, dat hij het goede en het kwade beide in zich heeft. Je ziet dat terug in de belangrijkste dingen in het leven. Religie kan mensen tot het beste brengen, maar ook tot het slechtste. Hetzelfde geldt voor liefde. We kunnen heel veel van iemand houden, maar de meeste moorden worden gepleegd door bekenden, niet zelden ex-liefdespartners. Het is de onderstroom van onze existentie: de spanning tussen goed en kwaad, juist op gebieden die ons het meest raken."

Je zou het menselijk bestaan kunnen zien als een poging om aan ons tekort te ontsnappen. Welke valstrikken dreigen daar?

"Eén van de gevaarlijkste valstrikken is de gedachte dat we ons lot kunnen ontlopen. Ik denk dat we het lot moeten dragen, maar wél op zo'n manier dat we er toch gelukkig van worden. Het beste er van maken. Niet opgeven. Mensen willen soms te graag vrij zijn van illusies: als je niet gelooft in God, niet in de liefde, niet in een ideologie, dan kan je niet ontgoocheld worden."

Dan ben je veilig.

"Ja, maar je hebt tegelijkertijd de ontgoocheling al helemaal gerealiseerd. Dan zit je heel dicht bij het cynisme, denk ik, dan beland je aan eind van de boulevard of broken dreams. Ik denk dat je het mens-zijn in de complexiteit en dubbelzinnigheid die het eigen is, gewoon op je rug moet laden en ermee op weg gaan."

Cynisme kan een valstrik zijn, maar leent eigenlijk niet alles zich daarvoor? Werk, loopbaan, liefde, religie.

"Je kunt in alles vluchten. Dat we

dat vermogen hebben, is misschien ook noodzakelijk om te overleven. We kunnen niet elk ogenblik van ons bestaan de diepste vragen stellen. Ik denk tegelijkertijd dat we ze niet kunnen ontlopen. Maar intussen is er is de schoonheid van je carrière, de absolute noodzaak van ochtendlijke en avondlijke vergaderingen, de liefde in de vorm van seksueel genot, of de vergoddelijking van de ander, zoals in puberale liefdes."

Dat je meent je eigen tekort op te kunnen heffen door je met een ander te verbinden.

"Het is de hang naar het absolute, en die is bij veel mensen groot, zo groot dat ze het koste wat kost willen vinden en liefst nog snel ook. Religieuze mystici zoeken er hun leven lang naar, maar het is natuurlijk gemakkelijker te zeggen: Kijk, ik heb gezocht en ik heb het nu gevonden. Bij deze schier volmaakte man of vrouw. Of, in een heel ander voorbeeld, bij de wetenschap, die door domme wetenschapsfundamentalisten wordt gezien als een uniek verklaringsmodel voor het gehele bestaan."

En religie?

"Ook dat kan een surrogaat zijn. Een antwoord op alle vrees en vragen. Terwijl het voor mij het tegendeel is: het openstaan voor het ongrijpbare en dat wat ons overstijgt. Eerder de keuze voor een schitterende onzekerheid dan voor een afgesloten bestaan waar niks kan gebeuren. Het religieuze maakt het leven groter, net als kunst en humor. Dat is iets anders dan het absolute, want dat verliest zijn karakter als we het denken te grijpen. Het moeilijke is de zoektocht vol te houden en er vrede mee te hebben dat het eindpunt onbereikbaar is."

Proberen we krampachtig het geluk te grijpen?

"Ik ben persoonlijk altijd een beetje tegen geluk. Niet dat ik het mensen misgun, maar het streven ernaar lijkt mij iets ongelooflijk treurigs.

Omdat het streeft naar iets dat alleen een nevenproduct kan zijn van een levensstijl. Ik denk dat geluk kan voortvloeien uit diep durven kijken en denken. Wie zijn wij, waar komen we vandaan, waar gaan we naartoe? Waarom is de mens zoals hij is, en de wereld? Waarom kunnen wij veel zien en veel ook niet?"

Die vragen kunnen je ook ongelukkig maken, de antwoorden liggen niet voor het oprapen.

"We moeten leren dat echt essentiële, diepere levensvragen, altijd vragen blijven. De vraag is sterker dan het antwoord, dat altijd een reductie is van het mysterie. Het is het vragen stellen zelf dat vervulling kan geven. Aandacht is het mystieke gebed van de ziel, schreef Paul Celan. Aandacht leidt tot mededogen, met anderen en jezelf. Doordat je leert jezelf te relativiseren en te vertrouwen in wat ons overstijgt. Dat maakt ook dat je je niet bij de geringste tegenslag uit het veld laat slaan - ook tegenslag kun je plaatsen in het perspectief van het eeuwige, het transcendente of wat dan ook."

Nu zit u dicht bij de term God, of niet?

"Eigenlijk wel. Maar God is zo'n kort woord, dat het onvoldoende recht doet aan wie of wat hij is of zou kunnen zijn. De enigen die ik God afdoend heb horen definiëren zijn atheïsten die duidelijk willen maken in welke God zij niet geloven."

Wie is Rik Torfs?

Rik Torfs (Turnhout, 1956) is hoogleraar kerkelijk recht aan de Universiteit van Leuven, waar hij tot voor kort ook rector was. Hij is daarnaast columnist en veelgevraagd gesprekspartner op de Vlaamse tv.

Dit interview maakt deel uit van een reeks die samenvalt met de televisieserie 'Mea Culpa' van de EO. Laatste uitzending: 'De sprong'. Morgen, 23.30 uur, NPO 2.